

Bron voor kennis van interieur en huishouden in de zeventiende en achttiende eeuw

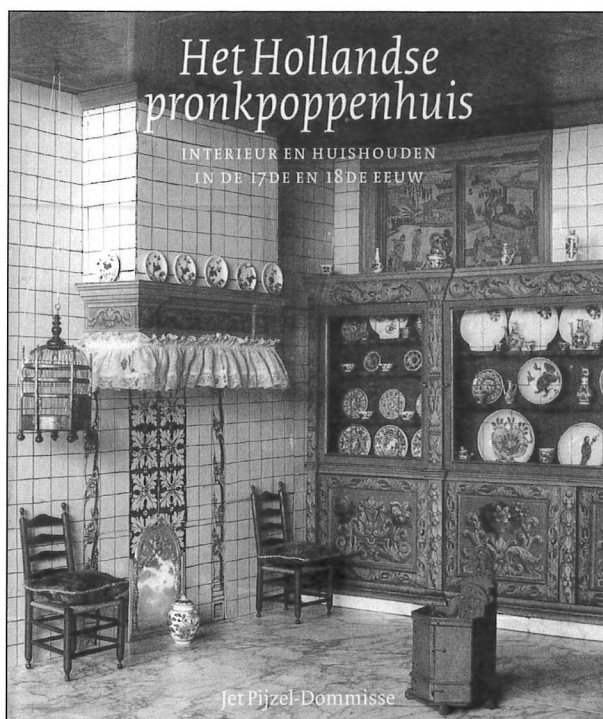
Hollandse poppenhuizen

Eind vorig jaar verscheen een aantal interessante publicaties met als onderwerp de inrichting van Hollandse woonhuizen in de zeventiende en achttiende eeuw. Welke bronnen hebben de schrijvers hiervoor gebruikt?

Welke bronnen geven informatie over de inrichting van het Hollandse woonhuis? Vanaf het einde van de negentiende eeuw zijn *foto's* van interieurs van woonhuizen voorhanden, die naarmate de tijd vordert steeds talrijker worden. Maar hoe komen wij iets te weten over het Hollandse interieur in de zeventiende en achttiende eeuw? Allereerst zijn er de zeventiende-eeuwse Hollandse *genreschilderijen* van Jan Steen, Pieter de Hoogh, Rembrandt, Vermeer en Gerard ter Borch. Echter, hoe waarheidsgetrouw zijn deze afbeeldingen? Een andere interessante bron van informatie is het notarieel archief waarin vele *boedelinventarissen* bewaard zijn gebleven. Een boedelinventaris werd meestal door een notaris opgesteld als iemand was overleden. Dit gebeurde om de waarde van de nalatenschap te kunnen bepalen en later een boedelscheiding op te stellen. In boedelinventarissen zijn zeer gedetailleerd alle voorwerpen beschreven die in het woonhuis aanwezig waren. Ze geven meestal per kamer alle meubels en gebruiksvoorwerpen weer. Ook de gehele inhoud van de kasten staat compleet opgesomd. Zo geven de boedelinventarissen een goed beeld van zowel rijke als minder gefortuneerde Hollanders. Notariële archieven bestaan vanaf het einde van de zestiende eeuw. Tot en met het jaar 1915 zijn ze overgedragen aan de rijksarchieven, in Holland gevestigd in Den Haag en Haarlem. Die hebben de originele registers in bewaring gegeven aan de gemeente- en streekarchieven; de rijksarchieven hebben het notarieel archief op microfilm. De notariële archieven van het Noord-Hollandse platteland zijn voor een groot deel op naam en onderwerp toegankelijk gemaakt. Deze index is aanwezig in het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem. Naast schilderijen, foto's en archiefmateriaal is in Nederland een tiental prachtig uitgevoerde *poppenhuizen* uit de periode 1675-1800 bewaard gebleven. Ook deze geven informatie over de interieurs van vroeger tijd.

POPPENHUIZEN

Jet Pijzel-Dommisse beschreef uitvoerig en onderhoudend de poppenhuizen in een schitterend geïllustreerd boek, *Het Hollandse pronkpoppenhuis*. De nadruk in haar publicatie ligt op de beschrijving en analyse van de poppenhuizen in het Rijksmuseum te Amsterdam. De twee oudste pronkpoppenhuizen, uit de periode 1675-1690, zijn te bewonderen in het Rijksmuseum te Amsterdam en het Centraal Museum te Utrecht. Deze poppenhuizen zijn grote pronkkasten en niet bedoeld als kinderspeelgoed. Het zijn de poppenhuizen van Petronella Dunois (1650-1695) en Petronella de la Court (1624-1707).

Boekomslag met foto van de pronkkeuken (eetkeuken) met een grote porseleinkast met glasdeuren van het poppenhuis van Petronella Oortman in het Rijksmuseum Amsterdam.

Deze vrouwen behoorden, evenals de verzamelaarsters uit de achttiende eeuw, tot de kringen van regenten en kooplieden in welvarende steden als Amsterdam, Leiden en Delft. Uit een lijst van de huwelijksinbreng uit 1677 blijkt dat Petronella Dunois haar poppenhuis reeds bezat toen zij trouwde met de Leidse regent Pieter van Groenendijck. Bij het poppenhuis is een inventarislijst uit 1730 bewaard

gebleven waaruit blijkt dat de oorspronkelijke zeventiende-eeuwse inhoud, waaronder twintig poppen en een grote hoeveelheid aan miniatuurzilver, grotendeels intact is gebleven. De onderlinge verhoudingen van de voorwerpen en de materialen waarvan zij gemaakt zijn, zijn echter niet realistisch. Het poppenhuis van Petronella de la Court heeft veel weg van een verzamelkast van miniaturen. Alle meubels en eenvoudige gebruiksvoorwerpen zijn uitgevoerd in bijzondere materialen als porselein, zilver, ivoor en hardhout. Ook dat vertekent het beeld.

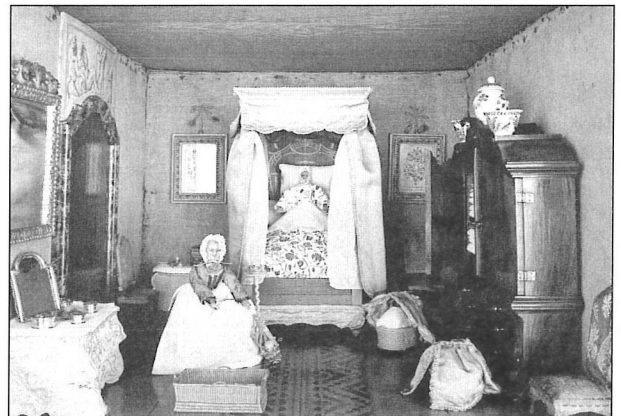
BETROUWBAARHEID

Hoe betrouwbaar zijn de bewaard gebleven poppenhuizen als bron voor kennis van het Hollandse woonhuis en het huishouden in de zeventiende en achttiende eeuw?

De interieurs van de latere poppenhuizen van Petronella Oortman in het Rijksmuseum en de twee poppenhuizen van Sara Rothé in het Gemeentemuseum Den Haag uit 1743 en het Frans Halsmuseum te Haarlem uit ongeveer 1745 vertonen een grotere natuurgetrouwheid in materialen en verhoudingen. Sara Rothé (1699-1751) hield in kleine boekjes notities bij over de aanschaf van objecten voor de inrichting van haar poppenhuis. Deze boekjes worden bewaard in het Gemeentemuseum te Den Haag en het Frans Halsmuseum te Haarlem. Het notitieboekje dat bij het Haagse poppenhuis hoort, bevat ook aantekeningen over haar bestellingen en opdrachten aan meubelmakers, kunstschilders en andere ambachtslieden met de bedragen die zij er voor betaalde. Zij verwierf ook onderdelen van bestaande poppenhuizen voor de inrichting van haar poppenkabinetten. Het Haarlemse notitieboekje bevat een inventaris van de zilveren miniaturen en een beschrijving van de inventaris van het poppenhuis. Het boekje is niet geschreven door Sara Rothé zelf, maar door iemand uit een latere tijd, waarschijnlijk omstreeks 1770. De Amsterdamse Sara Rothé was gehuwd met Jacob Ploos van Amstel (1695-1760) en bewoonde met haar echtgenoot een huis aan de Keizersgracht te Amsterdam en de hofstede Berkerode aan het Spaarne in de heerlijkheid Schoten bij Haarlem. Sara verongelukte in 1751 toen zij met haar koets te water raakte in de Haarlemmertrekkvaart bij Halfweg. Haar echtgenoot overleed negen jaar later, kinderloos. In de boedelinventaris die na de dood van Ploos van Amstel in 1760 werd opgemaakt, staan de poppenhuizen genoemd. Nichtjes van Ploos van Amstel erfden de poppenhuizen. Het poppenhuis van Petronella Oortman is het hoogtepunt onder de tien pronk-poppenkabinetten uit de periode 1675-1800 die in Nederland bewaard zijn gebleven. Petronella Oortman (1656-1716), echtgenote van Johannes Brandt (1654-1731), woonde in de Warmoesstraat in Amsterdam. Zij werkte bijna vijfentwintig jaar, van 1686 tot 1710, aan de inrichting van haar poppenkabinet. Petronella Oortman heeft waarschijnlijk zo'n 20.000 tot 30.000 gulden aan haar poppenkabinet

uitgegeven. De Duitse toerist Zacharias von Uffenbach bracht twee jaar na het overlijden van de eigenaresse een bezoek aan de woning van de familie om het miniatuurwereldwonder te bezichtigen. In zijn reisverslag schreef de buitenlandse bezoeker enthousiast en gedetailleerd over zijn drie uur durend bezoek aan het poppenhuis.

De poppenhuizen van Sara Rothé, Petronella Oortman en Petronella Dunois vormen een belangrijke bron voor de kennis van het Hollandse woonhuis en het huishouden in de zeventiende en achttiende eeuw en de manier van leven van welgestelde regenten en kooplieden in die tijd. De betrouwbaarheid van het poppenhuis als informatiebron heeft de schrijfster getoetst door de inhoud ervan te vergelijken met gegevens uit schriftelijke bronnen als boedelinventarissen en plattegronden uit de archieven. Zij concludeert dat de miniatuurhuizen over het algemeen betrouwbaarder zijn dan de genreschilderijen uit die tijd. Bovendien geven de poppenhuizen een kijkje in vertrekken in het stadswoonhuis waarvan nauwelijks afbeeldingen gemaakt zijn. Kraamkamers, zolders, pronkkeukens, kookkeukens en pronkkamers met porselein zijn in de poppenhuizen opgenomen en ingericht. Bovendien geven ze niet alleen informatie over de aankleding en inrichting van de diverse vertrekken. Door het nabootsen van bezigheden van de poppen laten zij tevens het gebruik van de diverse ruimten zien. De bewaard gebleven kledingstukken en de poppen zijn ook een belangrijke bron voor de kostuumgeschiedenis. Ze tonen ons zowel deftig geklede dames, heren en kinderen als de eenvoudig geklede keukenmeiden, dienstboden en knechten.

De Kraamkamer uit het poppenhuis van Sara Rothé in het Frans Halsmuseum Haarlem. Veel huizen van welgestelde burgers in de zeventiende en achttiende eeuw hadden een kraamkamer. Hier vond de bevalling plaats en verbleef de kraamvrouw met de baby de eerste zes tot acht weken na de bevalling.

BOEDELINVENTARISSEN EN SCHILDERIJEN

Bijna driehonderd Amsterdamse en Dordtse boedelinventarissen uit het notarieel archief zijn door de onderzoekers Loughman en Montias geanalyseerd om kennis te vergaren over het Hollandse interieur van burgers in de zeventiende eeuw. Zij hebben hun resultaten gepubliceerd in het boek

Public and private spaces. Works of art in the Seventeenth Century Dutch Houses. Hoe zag het interieur eruit, hoe waren de kamers ingericht en hoeveel en welke schilderijen hingen in de Hollandse huizen? Boedelinventarissen met hun uitgebreide beschrijvingen van bezittingen per kamer zijn een uitstekende bron van informatie hiervoor. Naast deze bron maakten de auteurs ook gebruik van eigentijdse schilderijen van interieurs en van poppenhuizen.

De schrijvers vroegen zich af of de zeventiende-eeuwse genreschilderijen wel een betrouwbare bron waren voor dit onderzoek en vergeleken deze met de beschrijvingen in de boedelinventarissen. Uit een vergelijkend onderzoek blijkt hen dat de schilderijen van Vermeer en De Hooch bijvoorbeeld niet altijd een goede voorstelling van de werkelijkheid hebben gegeven. Zo komen op een groot aantal schilderijen voorwerpen voor die niet of nauwelijks in de boedelinventarissen te vinden zijn. Omgekeerd worden vele gebruiksvoorwerpen opgesomd in de archiefstukken die niet op de schilderijen staan afgebeeld. Anders is het met de zeventiende-eeuwse poppenhuizen die van een aantal welgestelde dames bewaard zijn gebleven. Deze zijn

De zogenaamde kunstkamer met schilderijen uit het poppenhuis van Petronella de la Court in het Centraal Museum Utrecht.

gevuld met miniaturen die door bekende ambachtslieden gemaakt zijn. De poppenhuizen zijn rijk ingericht en voorzien van schilderijen van echte eigentijdse meesters. De auteurs komen tot de conclusie dat de poppenhuizen een nauwkeuriger idee geven van het interieur dan de zeventiende-eeuwse genre-schilderijen. De poppenhuizen leveren in feite het beeld bij de zeventiende- en achttiende-eeuwse boedelinventarissen.

Annabelle Meddens-van Borselen

In het kader van de Manifestatie Historisch Interieur vinden dit jaar verschillende activiteiten plaats. Op de eerste plaats verschijnt er een publicatie over woonhuisinterieurs in de periode 1600-1940. Voorts is er een vaksymposium en zendt de NCRV een documentaireserie op tv uit over dit onderwerp. De Open Monumentendagen van 8 en 9 september a.s. staan ook in het teken van het historische woonhuisinterieur. Tot slot is een speciale website ingericht: www.interieurmanifestatie.nl. Activiteiten in verband met honderd jaar Woningwet vindt u op www.100jaarwonen.nl.

Bij dit artikel zijn de volgende boeken gebruikt:

Jet Pijzel-Dommisse, *Het Hollandse pronkpoppenhuis.*

Interieur en huishouden in de 17de en 18de eeuw.

Uitgeverij Waanders, Zwolle, 448 blz., f 150,-.

Jet Pijzel-Dommisse, *De 17de-eeuwse poppenhuizen in het Rijksmuseum.*

Uitgave Rijksmuseum, Amsterdam, 48 blz., f 19,50.

John Loughman & John Michael Montias, *Public and private spaces. Works of art in the Seventeenth Century Dutch Houses.* Uitgeverij Waanders, Zwolle, 196 blz., f 75,-.

De gewone kookkeuken uit het poppenhuis van Sara Rothé in het Frans Halsmuseum.